

K Rádlovi pojetí národa [1991]

01

Rádl vychází ze základního rozdílu mezi organickým pojetím národa a mezi pojetím politickým. Organické pojetí nejenom že nedbá rozdílu mezi kmenem a mezi národem, ale ideologicky interpretuje národ jako širší, ale pouze údajný kmen, tj. jako přírodní jednotku. Naproti tomu politické pojetí národa dává důraz na vůli k organizaci, na zákon a ústavu, na vědomost o ní a loajálnost k ní, takže rozhodující tu není, co je dáno přirozeně, ale naopak co prochází vědomím a vůlí, co tedy záleží na rozhodnutí. „Původ, rasa, kmenové příslušenství není sice bez významu, ale nerozhoduje: hlavní jest vůle, tvořiti státní společenství.“

02

Pod vlivem Herderovým se rozšířilo kmenové resp. organické pojetí národa právě ve střední Evropě a ovlivnilo také myšlení u nás. „Až do počátku XIX. století jsme neměli theorie o českém národě a státě; byla jen praxe a instinktivní cítění. Ačkoliv Herder byl přesvědčen, že právě západní typ státních národů je nepřirozený a násilný, protože tyto státy jsou založeny na násilí, a ačkoliv vyjadřuje přesvědčení, že „v Evropě zákonodárství a politika místo válečného ducha budou podporovati víc a více pilnost a klidný styk mezi národy“, ve skutečnosti jeho romantické pojetí národa dalo vznik nacionalismům, které ohrožují celé společnosti, klidný styk a spolupráci příslušníků různých „národů“ v herderovském smyslu a vyvolávají rozpad států, jejichž občané se cítí být především loajální ke svému národu nebo ke své národnosti, oddělující tuto loajalitu od svého občanství politického. Skutečný vývoj šel tedy dál tak, že nacionalismus „přijímal sice Herderovu ideologii o přirozeném národě, ale zavrhoval jeho humanitní program“.

03

Z kulturního hlediska je rozdíl mezi oběma pojetími charakteristický tím, že pochopení národa ve smyslu organickém je neideové, nevidí jednotu národa ve společném programu, v myšlence, kterou by respektovali a vůči níž by byli loajální všichni členové, nýbrž v nějakých přírodních a přirozených danostech, k nimž se člověk nerozhoduje, ale jimiž má být zavazován, protože se tak narodil. Zvláštním vztahem je k sobě národ vázán také jazykem, který se ovšem považuje za něco od přírody daného, případně přímo posvátného, osudem nebo božským úralkem uloženého. Tak je ostatně chápána v romantickém pojetí i příroda samotná.

04

Rádl se ostře kriticky staví proti organickému pojetí národa a prohlašuje se za zastávce pojetí politického (dalo by se také říci civilizačního nebo kulturního). Je přesvědčen, že napětí a antipatie mezi národy a národnostmi je třeba vidět jako důsledek toho, že chybí „vyšší síly ideové“, nezbytné pro každou konsolidaci země, společnosti, státu. A uzavírá: „I jest naším úkolem pro budoucnost, překonati kmenové cítění ideou politického národa, jehož členy budou Češi jako Němci a jako Slováci i Maďaři. Tu tedy národ jest ideálem, úkolem, programem; *národ není, ale má býti*, a k němu jest třeba materiál tohoto světa povznést.“

05

Rádl v tomto svém pojetí navazoval na Masaryka, ale domýšlel jeho kritiku nauk Herderových tak daleko, že mohl Masarykovi vytknout, že dokonce i on sám „podléhal herderovskému rasovému pojetí národa“, i když „cítí jeho pochybenost“ a i když „zavrhoval od začátku češství pochopené jen jazykově a hledal proti ní záchranu v humanitě, jejímž heslem jest, že čisté lidství jest vyšším ideálem než národ“. Že Masarykovo chápání demokracie a demokratičnosti mělo své meze, ukazuje Rádl na řadě dokladů, z nichž je zřejmé, že „základní kosnruktivní myšlenkou našeho státu“ je, že „jest státem Čechů a Slováků a Němci jsou v něm jen hosty“. Souvisí to s tím, že Masaryk „kolísá mezi pojetím demokracie většinovým a smluvním; cítí přednost smluvního pojetí, ale v praxi se dává vésti pojetím, založeným na filosofii Herderově.“ „V pojetí českého státu a českého národa Masaryk tedy

stojí na ideologii Herderově.“ „Masarykova závislost na Herderovi a na německé koncepci státu vysvětluje, jak to přijde, že většina jeho přívrženců propadla po válce nacionalismu a že nevědí, jak z něho ven.“

06

Rádl byl přesvědčen o chybnosti politiky první republiky vůči Němcům, a to ne pouze pro nějaké faktické chyby a přehmaty, nýbrž v principiálním smyslu. Řekl prorocká slova: „Dosavadní zkušenosti ukazují, že se idea t.zv. národního (tj. kmenového) státu nedá spravedlivě u nás provést, ta idea totiž, podle níž Československo jest státem pro kulturní uplatnění Čechů a Slováků, při čemž obyvatelstvo německé a maďarské jest jen respektovaným hostem.“ „Není možné nerespektovat kulturní ideály Němců; jak ale provést spravedlnost k Němcům a při tom zachovat výlučně český ráz země? To jest nemožné.“ „Poměr mezi Čechy a Němci jest vážným zjevem dosti, aby bylo lze se jeho rozbořením probrat k pochopení této veliké krise, v níž se lidstvo dnes ocitlo. Řešení tohoto problému rozhodne o budoucnosti nejen Československé republiky, nýbrž střední a východní Evropy vůbec.“ (1928!)

07

Podle Rádla tedy národ „svým cílem nepřerůstá sám sebe a jeho základem jest konce konců jen egoismus, shlížení v sobě samém“. „Jestliže však *svoboda není z tohoto světa*, nýbrž předpokládá smysl poslání, k vůli němuž má člověk svoboden býti, pak národnost a stát nemohou býti *cílem* společenského úsilí, nýbrž také jen jedním z možných nástrojů pro cíle vyšší. Tuto jest nebezpečí pro budoucnost *národních* států; jsou dítětem XIX. století, dítětem ideologie, která už překročila vrchol svého života a která nedává nových ideálů pro budoucnost, až realismus naší doby bude opuštěn.“

Předběžné poznámky – 20. 10. 1991